

INVESTIGACIÓ, DIFUSIÓ I CONEIXEMENT DE LA HISTÒRIA

per

Manuel Cerdà

Escriure al voltant dels problemes que planteja la divulgació històrica, la divulgació del saber històric, em planteja d'entrada alguns dubtes sobre què significa divulgar: si es tracta únicament que els coneixements històrics puguen estar a l'abast de tothom o si, més enllà, la difusió d'aquests ha de comportar la comunicació entre l'emissor del missatge i el receptor del mateix, un receptor que no ha de ser únicament l'especialista, sinó el major nombre possible de gent.

Com el títol de l'article indica, solament ens referim a una manera de divulgar: la que es realitza a través de l'escriptura, especialment en forma de llibre. Encara que n'hi ha d'altres, pel que fa a la divulgació dels coneixements històrics que es produeixen com a resultat de la tasca investigadora –i que, avui, entre nosaltres, pràcticament es concentren al voltant de la Universitat– i pel que fa a la seua transmissió al conjunt de la societat, aquest és el mecanisme que més sovint s'empra. Tanmateix, aquest mecanisme no sembla ser massa vàlid si parem esment del progressiu distanciament entre allò que ocupa els professionals de la història i allò que preocupa quotidianament els homes i dones d'aquesta societat en què vivim; un fet que està en estreta relació amb la pràctica historiogràfica que realitzem i amb la forma en què concebem la història, la seua utilitat avui dia i la pròpia tasca de l'historiador.

Parlant amb altres historiadors al voltant del tema sempre s'arriba a la conclusió que és quasi insalvable aconseguir que la gent s'interesse per allò que fem. Tots els qui, d'una manera o altra, hem fet de la història una professió, som conscients, pense, que la nostra producció no té massa ressò més enllà de nosaltres mateixos. No obstant això, ningú no neguem que la història és una de les ciències socials que més ha evolucionat en els últims temps. Tots parlem dels notables avanços que la ciència històrica ha experimentat en les últimes dècades. L'adopció de nous temes d'estu-

di, des de nous postulats més rigorosos i científics, ha donat com a resultat una significativa renovació historiogràfica que ha dinamitzat, com s'han dit repetidament en multitud d'escrits, l'estat de la investigació. Aquesta investigació ha estat duta a terme, com és lògic, des de la Universitat, però els seus resultats a males penes si són coneguts fora del món universitari. No deixa de ser, doncs, una gran contradicció el fet que els avanços d'una ciència que precisament es qualifica de social siguen en bona part absolutament desconeguts per la societat. Però el què és més greu: no es tracta tant que els resultats de les investigacions no transcendesquen a la gent en general –al cap i a la fi no tothom està assabentat, ni té per què estar-ho, dels últims avanços en la investigació sobre el càncer o la SIDA, per posar un exemple de la utilitat social del coneixement científic–, com que aquests, no tenen a penes cap tipus d'incidència sobre la societat. És com si aquestes investigacions sobre el càncer o la SIDA no serviren per a curar o per a previndre o com, si coneixent-se com es coneixen –després de llargues i laborioses tasques investigadores– els mecanismes de transmissió d'aquesta última enfermetat, la major part de la població no tingués accés a aquests coneixements i l'estudi del virus fos únicament un tema de laboratori. En aquest cas resulta obvi, i així és fa, que cal divulgar entre el major nombre de gent possible els resultats de les investigacions. Es considera, no solament per la comunitat científica, sinó també per part dels poders públics, que en són d'útils a la societat i que per tant deuen ser conegudes per aquesta. Així, el coneixement individual esdevé coneixement social a través del llenguatge i aquest apleix la seua finalitat primordial: la comunicació. Però, per a tal menester com assenyalara en el seu moment Bertrand Russell, el llenguatge "ha de ser públic i no pas un dialecte privat inventat per qui el fa servir".¹

És possible que el poc interès que la gent mostra cap a allò que els historiadors traïem a la llum, fonamentalment a través de la paraula escrita, siga perquè ho fem més que amb un llenguatge comprensible amb un dialecte que cal aprendre abans, perquè sinó resulta intel·ligible, fins i tot de vegades per a nosaltres mateixos quan es tracta d'un tema que s'allunya en demesia del que és la nostra especialitat. La qüestió no és tant si divulguem o no la història, sinó com ho fem. Perquè, ¿què és divulgar? Divulgar, segons els diccionaris, és difondre a través del llenguatge, mitjançant l'escriptura o qualsevol altre mitjà de difusió, uns determi-

¹ Bertrand RUSSELL. *El coneixement humà*. Barcelona, 1985, vol. I, p. 42 (2 vols.). (Primera edició, en anglès, el 1948).

nats coneixements o unes determinades idees. Segons açò, almenys ací, al País Valencià, sí que divulgem els resultats de les investigacions històriques. Es pot veure en la quantitat de llibres d'història que es publiquen –una molt significativa part producte de tesines i tesis–, en l'edició cada vegada major de revistes d'estudis històrics o en la proliferació de congressos, encontres o col·loquis de caire local o comarcal. La història és, a més, una assignatura obligatòria en bona part de l'ensenyament no universitari i al docència universitària és també una forma de difondre coneixements. Tanmateix, malgrat totes aquestes facetes de la divulgació que fem, hem de reconèixer que a la gent, a la societat en general, no li arriba el missatge que transmetim. No és tant, per consegüent, que no hi haja divulgació històrica com que no hi ha comunicació entre els qui produeixen els coneixements històrics i els qui haurien de ser els seus lògics destinataris més enllà de l'àmbit acadèmic i que ja fa temps que tots qualifiquem com els vertaders protagonistes de la història: el poble.

Si no ens comunicàvem és que teníem un seriós problema a l'hora de plasmar en paraules allò que hem estudiat, sense dubte perquè creiem que era un tema d'interès. Obé, perquè l'interès que ens suscitava el tema objecte de la nostra investigació no anava molt més lluny del, per altra banda comprensible, "currículum professional". Quan algú realment té necessitat de comunicar alguna cosa, sempre troba el mitjà de fer-se entendre. La qüestió és amb qui volem comunicar-nos. Si és principalment amb aquells que després poden fer una crítica, favorable a ser possible, del nostre treball o que ens jutjaran en una pròxima oposició, és suficient emprar el dialecte al qual ens referíem abans. Tenim la garantia que s'entendrà; no debades som nosaltres els qui l'hem elaborat. Però difícilment serà assequible per a qui no forme part de la comunitat en la qual es parla aquest dialecte. El problema fonamental, per tant, no és al nostre entendre altre més que el de la postura que l'historiador prendrà davant del món que l'envolta i de quina serà la seua funció social i la de la mateixa història en tant que disciplina. L'historiador també és un producte de la història i la seua obra tindrà molt a veure amb la posició –una posició que té les seues arrels en una base social i històrica– des de la qual l'aborde.² És molt probable que si un s'interroga sobre aquestes qüestions i creu que aquest món és encara massa injust i desigual com per a no intentar la seua transformació, pense que, més enllà dels beneficis

² Keith THOMAS: "Historia y antropología". *Historia social*, nº 3, 1989, pp. 62-80 (article aparegut originalment a *Past and Present* el 1963).

que li puga comportar de cara a la carrera professional, estarà d'acord que "la justificació última de qualsevol investigació històrica ha de ser la d'augmentar la consciència de nosaltres mateixos, de les nostres accions i pensaments, la de permetre que ens veiem en perspectiva i la d'ajudar-nos en el camí a aqueixa major llibertat que ve de l'autoconeixement".³

La raó última de qui realitza una investigació no ha de ser la de publicar un article o un llibre, ni tan sols la més important, per molt que cal que es publiquen llibres d'història i per molt comprensible que siga que el professional de la història ha de guanyar-se la vida i cobrar cada mes, per a la qual cosa li resulta imprescindible accomplir amb una sèrie de requisits prèviament establerts. Per aquest camí ens trobem amb una excessiva quantitat de material imprès no sempre justificable. No he tingut la paciència de comptar-los, però salta a la vista que en els últims deu anys s'han publicat al País Valencià un nombre més que considerable de llibres d'història, la seua majoria producte de la realització de tesines i tesis doctorals. Si hi sumem els que ha editat la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació—aproximadament un centenar—, la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, les tres diputacions valencianes, certs ajuntaments, algunes editorials privades—en molta menor mesura—, com Tres i Quatre, o—també en menor mesura—la pròpia Universitat, comprovarem que aquest supera de bon tros el nombre de títols publicats d'altres ciències socials. Deixe de banda la quantitat d'articles que apareixen a les diverses revistes universitàries i no universitàries que s'editen a les nostres terres, un fenomen que tampoc es contempla en la resta de ciències socials i que augmentaria encara més la quantitat de paper imprès.

Una primera lectura d'aquestes dades ens pot ser optimistes i pensar que el fet que es publique tant d'història obeeix que la investigació històrica valenciana s'ha desenvolupat en les dues últimes dècades de manera notable. Tanmateix, si n'analitzem les vendes, o fins i tot la presència física d'aquests llibres a les llibreries, probablement no tindrem ja tants motius per a l'optimisme. Sense negar en cap moment els avanços de la historiografia valenciana recent, crida l'atenció que la gran majoria dels llibres d'història publicats del 70 ençà haja estat editada per les institucions públiques en contraposició a l'escàs interès que les editorials privades—ja no sols les del País Valencià, on tenim una indústria

³ E.H. CARR: *¿Qué es la historia?*. Barcelona, 1970, p. 52 (primera edició, en anglès, el 1961).

editorial francament exigüa –han mostrat per aquest tipus de publicacions. La raó, obviament, és molt simple: les editorials privades en tant que necessiten obtenir guanys sobre el capital que arrisquen, no s'interessen per allò que no creuen que vaja a produir-ne. I allò cert és que els llibres que escrivim a penes si es venen.

Per descomptat, aquest no és un problema que afecte únicament a la producció historiogràfica i és comú a la tota la producció científica en general, la qual, per altra banda, no té com a finalitat principal la de fer publicacions rendables econòmicament. Però aleshores caldrà que ens preguntem quina finalitat hi ha en la publicació de tants llibres d'història. Si és la de divulgar els coneixements resultants de les investigacions, és clar que la seua difusió és bastant restringida, cosa que no deixa de ser lògica si atenem a l'abisme que separa el món acadèmic de la resta de la societat. Si hem de prescindir de la receptibilitat de la gent vers el tipus de llibres que publiquem, resulta que a hores d'ara la finalitat d'aquestes publicacions és merament acadèmica i que del que es tracta és d'engrossir el *curriculum* professional, per la qual cosa hem de preguntar-nos si realment té sentit fer aquest tipus de publicacions que, no cal oblidar, són bastant costoses i són finançades pel conjunt dels contribuents.

Paradoxalment no és precisament la Universitat qui més publica aquest tipus de llibres que, com ja hem dit, molt sovint solen tenir el seu origen en investigacions destinades a obtenir el grau de llicenciatura o de doctorat. Potser la Universitat té més clara aquesta qüestió del que sembla. D'ací que destine tan poc pressupost per a publicacions, que aquest poc pressupost s'inverteixa a editar en altres àmbits i que, consegüentment, hagen de ser altres institucions, com les que anomenàvem més amunt, les que es facen càrrec del tema. Hom podrà dir que, entre d'altres, aquesta és una tasca que els compet, que cal omplir buits culturals i que no és possible fer-ho d'altra manera, que la cultura no ha de mesurar-se en termes de rendabilitat econòmica i que hi ha tota una xarxa de biblioteques on és important que es trobe a l'abast de tothom els resultats d'aquestes investigacions, que així l'administració realitza una tasca divulgadora del saber històric. Podran emprar-se totes aquestes argumentacions, però aleshores el problema esdevé encara més senzill: parlem de lectures, ja que, al cap i a la fi, el destí immediat de tota publicació és ser llegida. ¿Es lligen aquests llibres? ¿Qui els llig més enllà dels circuits professionals o de l'estudiant que no té més remei que fer-ne ús perquè ha d'aprovar el curs?

Pose l'emfàsi en aquest tema perquè avui sembla que és una de les poques eixides que té cap a la societat la tasca investigadora que l'histo-

riador realitza, encara que seria millor dir que és una de les poques eixides que l'historiador li dóna. En aquesta situació, sempre ens assaltarà el dubte de si els historiadors no investiguem i publiquem *únicament* per a nosaltres mateixos i de si no és determinant a l'hora de cercar editorial el pes que tenen les publicacions en les carreres professionals. En la meua modesta experiència editorial, he trobat per part dels autors/historiadors bastants reticències quan se'ls ha dit que devien reduir el nombre de pàgines que inicialment havien escrit. Fins i tot, una vegada vençudes aquestes reticències inicials i quan ja han acceptat reduir l'original, normalment sempre l'extensió final del manuscrit és el màxim que les característiques de la col·lecció on haja d'aparèixer el llibre, o el pressupost del qual es dispose, permetesca. Les mateixes reticències s'observen quan es tracta de buidar l'aparell crític, el qual l'autor mai no considera excessiu i sí absolutament necessari per al conjunt de la seua obra. Sembla com hi hagués de justificar l'esforç emprat en la realització de la investigació i demostrar que s'està al corrent de la bibliografia sobre el tema investigat. I això no deixa de ser lògic si es té en compte que les publicacions que cadascú tindrà seran la seua "carta de presentació" davant de futurs tribunals que el jutjaran en una oposició o atorgaran una beca, i la manera d'obtenir el reconeixement de la resta dels professionals de la història. Açò no vol dir en absolut que no s'haja de publicar, encara que en aquest moments sembla que es publiquen massa coses. Solament pretenc cridar l'atenció sobre el tipus de publicacions que fem i sobre l'objectiu de les mateixes i recordar que la tasca de l'historiador ha de ser, com assenyala Josep Fontana, "alguna cosa més que matèria de llibres i programes acadèmics, o tema de discussió en assaigs filosòfics", la qual cosa és possible quan el seu treball "s'entretéix amb l'experiència i els problemes d'amplis sectors de la societat".⁴

Si, com dèiem, l'historiador utilitza fonamentalment la publicació dels resultats de les seues investigacions perquè aquestes siguen conegudes pels altres, sí es divulga, almenys en bona part, allò que es fa. Ara bé, si atenem a la resposta social que aquestes publicacions generen apreciarem que l'esforç s'evapora en el camí que va de l'escriptura i la seua impressió a la lectura. I és que la gent difícilment s'hi pot sentir reconeguda. Així és que podem divulgar tan com voldrem, però de moment no aconseguim comunicar-nos. El problema és, doncs, una qüestió de

⁴ Josep FONTANA: "El grupo de History Workshop y la 'historia popular'", p. 10. En Raphael SAMUEL (ed.), *Historia popular y teoría socialista*. Barcelona, 1984, pp. 7-11.

llenguatge, i el llenguatge que nosaltres emprem no sembla que serveisca per a la que consideràvem la seua finalitat principal: la comunicació. Però no és que a la gent no li interesse la història. Els fets no diuen això. Hi ha una demanda de determinada literatura històrica que assoleix enormes tirades, el cas més evident de la qual serien les novel·les d'Umberto Eco. Algunes edicions en forma de fascicles han tingut una més que bona acollida: quan el diari *Levante-EMV* començà a editar els fascicles de la *Historia del pueblo valenciano* triplicà en poc temps la seua tirada del dia que regalava el fascicle. I en aquesta línia podrien multiplicar-se els exemples. Una altra cosa serà que, després, els llibres d'Eco es llesquen o que la *Historia del pueblo valenciano* arribe a significar per a la majoria del qui han completat la col·lecció alguna cosa més que tres volums enquadernats en guaflex en algun moble del menjador per allò que a tota casa ha d'haver algun que altre llibre. És cert que, com deia el propi Eco "si en lloc d'escriure *El péndul* hagués reproduït la guia telefònica l'espectativa creada hagués fet vendre 50.000 còpies del mateix".⁵ Però, així i tot, la gent s'interessa per la història i aquella que li resulta comprensible la llig. A les revistes de festes, que tant acostumen a fer-se als nostres municipis, el primer que desperta l'atenció és l'article que sobre la història de la localitat fa algun erudit local.

Naturalment, encara que a ningú no li molestaria vendre 50.000 exemplars o més d'una obra seua, és clar que no és això el que l'historiador pretén quan decideix publicar el seu treball. Però tampoc és lògica la postura de no importar-li, més que d'una manera secundària, que del seu llibre no es venguen més dels dos-cents o tres-cents exemplars. O sí és lògica: si la seua pretensió era per damunt de tot fer mèrits en favor de la carrera professional, l'objectiu resta acomplit. La mateixa institució editora o el mateix autor remet els exemplars a aquells que "cal" que el tinguen –no siga cosa que no el compren–, cerca a algú que li'n faça una crítica en alguna revista especialitzada i, després, si se'n venen millor i, si no, doncs ja sabem que això és normal que ocorrega en aquests tipus de llibres.

Deia Marc Bloch que no aconseguia "imaginar major falaguera per a un escriptor que saber parlar per igual als doctes i als escolars".⁶ Però nosaltres parlem als doctes i ens oblidem massa sovint dels escolars. I no es tracta que emprem un tipus de llenguatge quan ens adrecem als

⁵ *El País*, 20-XII-1990.

⁶ Marc BLOCH: *Introducción a la historia*. Mèxic, 1952, p.9 (primera edició, en francès, el 1949).

primers i un altre quan ho fem als segons, perquè no és aquest el problema. Simplement és que, com s'assenyalava en les lúcides pàgines que servien de presentació d'aquesta revista en el seu primer número, el món universitari sempre s'ha mostrat desconfiat a l'hora d'establir un diàleg amb el públic culte o menys culte i temerós a restar fora de la norma acadèmica i els elitismes ideològics i d'investigació evitant qualsevol interlocutor que no siguin els especialistes del ram. Açò, es deia, semblen ser "signes de crisi i de carència de propostes". Una excessiva especialització cada vegada major de les distintes àrees del saber històric, s'acompanyen d'una absència quasi total de plantejaments globalitzadors i d'elements de reflexió i d'una producció historiogràfica centrada bàsicament en les monografies. No és fàcil que, en aquest context, la societat s'interesse per la història que fem, la qual cosa no deixa de tenir una justa correspondència: tampoc nosaltres ens interessem massa per la societat. I això no vol dir que l'historiador haja de baixar el nivell de les investigacions per tal de fer-les més assequibles a la gent ni res que li sembla. Es tracta únicament, com ja digué Febvre el 1953, de fer "una història més eficaç i que es faça present en la consciència de tots. Si no és així, als ulls de la societat sempre apareixerem com una gent que tracta amb papers vells però que no se sap molt bé que fa ni per a què serveix, i haurèm de continuar escoltant –com a tots, d'una manera o altra, ens haurà passat– "veus càndides i cordials que ens diuen: 'Vosté que és historiador ha de saber-ho: ¿quina va ser la data de la mort del papa Anacleto?, ¿i la del sultà Mahmud?'".⁷

Així és que si per divulgar entenem la difusió de coneixements, la gran quantitat de paper escrit que produïm certament difonen els coneixements històrics producte de les investigacions realitzades. Ara bé, si anem una mica més lluny i ens preocupem pels destinataris d'aqueixa difusió, si creiem que divulgar és comunicar i que un solament es comunica quan és entés, potser arribem a la conclusió que els coneixements històrics a penes si tenen difusió més enllà del reduït àmbit acadèmic. Que la història siga l'estudi del passat no significa que no haja d'atendre les necessitats del present. Que a la gent li interesse la història, però no la major part del que nosaltres fem, no ha de ser obstacle perquè viscam en una espècie de torre de marfil. La saviesa –va dir Abbagnano, un més que reputat filòsof qui no per això renunciaria a la comunicació amb la resta dels éssers humans– "no pot romandre tancada

⁷ Lucien FEBVRE, *Combates por la historia*. Barcelona, 1986 (primera edició, en francès, el 1953).

en les arques de teories, velles i noves, tan sols accessibles a uns pocs iniciats. Un tresor és inútil si roman ocult i no aporta tot allò necessari per a viure la vida. La saviesa és per a la vida, i en la vida ha de ser compresa i valorada".⁸

Si considerem útil la divulgació dels resultats de les investigacions que es realitzen, el motiu no ha de ser solament el de fer més gros el *curriculum* professional publicant articles i llibres, ni el destinatari no pot ser solament un grup privilegiat. Per això hi ha altres maneres que fins i tot resulten menys gravoses als contribuents. Si el motiu va més enllà i el destinatari s'amplia, no se m'ocorreix altra manera millor d'acabar aquestes ratlles que amb les següents paraules del no fa massa temps desaparegut Witold Kula:

"L'historiador ha de ser traductor, ha de traslladar en la nostra llengua els valors d'altres civilitzacions. És sempre conscient dels valors individuals que trasllada i està convençut que, malgrat tot, tal traducció és possible. L'historiador la lliura a la societat conscient de la seua pròpia originalitat, tot fent-la comprensible als altres. Comprendre els altres, heus ací la tasca de l'historiador. N'hi ha poques de més difícils. Però difícilment se'n trobarà una de més bella".⁹

⁸ Nicola ABBAGNANO: *La sabiduría de la vida*. Barcelona, 1986, p. 14.

⁹ Witold KULA: "Mon 'éducation sentimentale'". *Annales ESC*, nº 1, 1989, pp. 133-146 (discurs pronunciat el 27 d'abril de 1976 a la Facultat de Ciències Socials de la Universitat de Varsòvia amb motiu del seu seixanta aniversari).